

ӘОЖ 433
ГТАХР 39.21.02
DOI 10.37238/1680-0761.2021.83(3).20

¹Сергеева А.М., ²Елеуов Н.*

^{1,2}Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан
*Корреспондент авторы: yeleuov92@mail.ru

E-mail: aiko-sm@mail.ru, yeleuov92@mail.ru

АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ ХАЛҚЫНЫҢ ӨМІР СҮРУІНІҢ САПАЛЫҚ КӨРСЕТКІШТЕРІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ӨҢІРЛІК ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада, ел экономикасында халықтың әлеуметтік жағдайы бүгінгі күннің өзекті мәселелердің бірі болып табылғандықтан, Ақтөбе облысы халқының өмір сүруінің сапалық көрсеткіштеріне баға берудегі аспектілер қарастырылады. Зерттеуде ғылымдағы «өмір сүру сапасы» ұғымына анықтама беріліп, ғылыми мектепке тән спецификалық белгілер ажыратылды. Зерттеу деректеріне 2016-2021 жылдардағы өзгеріс динамикасы шегінде статистикалық салыстырмалы анализ жасалып, халықтың өмір сүруінің сапалық көрсеткіштер сипатына ерекше мән беріледі. Демография, білім беру, денсаулық сақтау, жұмыспен қамту саласы бағыттарындағы мәліметтер мен көрсеткіштерге сүйене отырып, облыс халқының өмір сүруінің сапалық көрсеткіштеріне өңірлік ерекшеліктері қарастырылып, еліміздегі мемлекеттік және өңірлік саясаттың басты басымдықтары адами капиталды дамыту және халықтың өмір сүру сапасын арттырудағы негізгі позициялар анықталды.

Кілт сөздер: Демография, өмір сүру сапасы, халық, жұмыспен қамтамасыз ету, халық денсаулығы, білім берудің қолжетімділігі.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспары мемлекеттік жоспарлау жүйесіндегі бірінші деңгейдегі құжат болып табылады және Қазақстанның 2050 жылға дейінгі ұзақ мерзімді даму стратегиясын іске асыру үшін әзірленді. 2018 жылы қабылданған 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарының түйінді бағыттарының қатарында азаматтардың өмір сүру сапасын арттыру және әлеуметтік игілікті қамтамасыз ету бойынша бірінші дәрежелі міндеттер қойылған. Халықтың өмір сүру деңгейі халықтың жалпы әлауқатын сипаттайтын интегралдық көрсеткіш болып табылады [1].

Өмір сүру сапасы мемлекеттік саясат әлеуметтік-экономикалық тиімділігінің, сондай-ақ мемлекеттің тиімді дамуының аса маңызды көрсеткіші болып табылады. Оны арттыру әлеуметтік мемлекеттің қоғамдық дамуының негізгі мақсаты болып табылады. Бүгінде өмір сүру сапасын жақсарту жолдарын табу әр мемлекеттің күн тәртібіндегі басты мәселелердің бірі болып табылады.

Өмір сүру сапасы және адамның жан-жақты дамуы – бұл категориялар экономикалық өсу мен қоғамның даму проблемаларына қазіргі көзқарастардың маңызды сипаттамасын құрайды. Бұл мәселелердің қойылуы мен өзектілігі бүгінде жаңа нәрсе емес ғылыми ойдың әр түрлі даму кезеңдерінде зерттеушілер бұл тақырыпқа жүгінді. Өмір сүру сапасы философиялық, экономикалық, әлеуметтанулық еңбектердегі басты мәселе ретінде қарастырылды. XX ғасырдың басында экономикалық теорияларда адам тек өндіріс құралы ретінде түсіндіріле бастады, "адам факторына" айналды. Дегенмен, 60-шы жылдардан бастап

өмір сүру сапасы мен адамның дамуы проблемалары әлемдік экономикалық ғылымның әртүрлі мектептері мен бағыттарына назар аудара бастады.

Танымал халықаралық ұйымдар мен ғылыми орталықтар бұл мәселелерді өздерінің ғылыми жұмыстарына мен пікірталастарында көтере бастады. Алайда, XX ғасырдың соңғы онжылдықтарында ғана экономикалық және әлеуметтік теорияда осы проблемаларға айтарлықтай бетбұрыс болды. Бұл процесте келесі факторлар маңызды рөл атқарды: даму проблемаларына неоклассикалық көзқарастың барған сайын айқын шектеулері, ол әсіресе адамның экономикалық мақсаттар мен міндеттерге бағынуымен сипатталады; әлеуметтік қайшылықтардың күрт тереңдеуі және оларды экономикалық теорияның дәстүрлі тәсілдері негізінде шешудің мүмкін еместігі; институционализмнің қарқынды дамуы және институционалдық көзқарас аясының кеңеюі; экономикалық өсуді қамтамасыз етудегі адамның рөлін өзгерту; әлеуметтанудың экономикалық ғылымға әсерін күшейту. Осыған байланысты, 1980 жылдардың аяғы мен 1990 жылдардың басы адамның рөлін жаңа қырынан қарастыра бастаған тұжырымдамалар мен теориялардың қалыптасуымен ерекшеленді. Ең алдымен, бұл тұрақты даму тұжырымдамасы және адамның даму тұжырымдамасы, оның негізгі идеясы адам – экономикалық өсудің ресурсы емес, мақсаты болып табылады. Өмір сүру сапасы аясында заманауи сапа тұжырымдамалары жеке тұлғаның өмір сүруіне, адамның қоғамдағы позициясына әлеуметтік-экономикалық, саяси, мәдени-идеологиялық, экологиялық факторлар мен шарттардың күрделі сипаттамасы ретінде түсіне бастады.

Қоғамның әл-ауқаты көбіне мемлекеттің айқындаған әлеуметтік саясатына байланысты, бұл өз кезегінде оның жеткілікті толық ақпаратқа ие болуына және ақпараттың қазіргі қоғамдағы проблемаларды қаншалықты толықтығына байланысты. Халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасы проблемаларын шешу елдегі өзгерістердің бағыты мен қарқынына, қоғамдағы саяси-экономикалық тұрақтылыққа байланысты. Бұл проблемаларды шешу үшін мемлекет әзірлеген белгілі бір саясатты қажет етеді, оның басты нүктесі адам, оның әл-ауқаты, денсаулығы және әлеуметтік жағдайы болады. Сондықтан, қандай да бір жолмен өмір сүру сапасының өзгеруіне әкелуі мүмкін барлық өзгерістер халықтың алуан түрлі топтары арасында үлкен қызығушылық тудырады.

Осы тұрғыдан алғанда, Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясаты, сөзсіз, өмір сүру сапасының көрсеткіштерін ұзақ мерзімді дамытуға көзделген объективті әлеуметтік бағыт ретінде анықталады. Бұған жету үшін елімізде көптеген мемлекеттік даму бағдарламалары жасақталып, жарияланды.

Өмір сүру сапасын жақсарту осы бағдарламалардың өзегі болып табылады. Өркениетті елде мемлекеттің басты міндеті – халықтың лайықты өмір сүру деңгейі мен сапасын қамтамасыз ету. Нарықтық экономиканың қазіргі жағдайында халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасын арттыру мәселесі өте маңызды болып отыр.

Бұл туралы 2020 жылғы 1 қыркүйектегі мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында айтылған [2]. Осыған байланысты, халықтың өмір сүру сапасы ұғымының мәнін, оның Қазақстанның қазіргі өміріндегі рөлін нақты түсіну қажет. Соңғы жылдары бұл тақырып өзекті болды, өйткені әлемдік экономикалық дағдарыстың салдарынан дамыған және дамушы елдер халқының көпшілігінің өмір сүру сапасының көрсеткіштері айтарлықтай төмендеді.

Осы мақалада Ақтөбе облысындағы халықтың өмір сүру сапасына талдау және бағалау жүргізілді, халықтың табысы мен материалдық әл-ауқатының призмасы арқылы ғана емес, сондай-ақ мемлекеттік даму бағдарламаларының жоспарланған нәтижелерін ескере отырып, "өмір сүру сапасы" ұғымына нақты және толық анықтама берілді.

Статистикалық көрсеткіштер жүйесі және қолданыстағы даму бағдарламалардың көрсеткіштерін ескере отырып, Ақтөбе облысы халқының өмір сүру сапасын өлшеудің өзекті индикаторларының жүйелендірілген тізбесі қалыптастырылды.

Осылайша, зерттеуде қойылған мақсатқа қол жеткізілді және міндеттер орындалды.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Адамдардың өмір сүру деңгейін жақсартуға қатысты мәселелерді зерттеу барысында Д.Рикардо, К.Менгер, П.Госсен, Дж.Кейнс, К.Эрроу сияқты ғалымдар жылдар бойы жұмыстанған болатын. Олар өз замандарында «өмір сүру сапасы», «халық қажеттілігі», «тұтыну» ұғымына анықтамасы беріп, түсіндіру, халықтың қажеттіліктері мен қажеттіліктері, тұтыну мен әл-ауқат туралы айтқан.

Қазіргі уақытта өмір сүру сапасын анықтайтын көптеген тұжырымдамалық тәсілдер бар. Өмір сүру сапасын үнемі дамып келе жатқан категория ретінде қарастыру керек, оны қоғамның әлеуметтік бағыттарына, уақыт кезеңіне, құбылыстың мәнін анықтауға деген көзқарасқа және т.б. байланысты әртүрлі мазмұнмен толтыруға болады. "Өмір сүру сапасы" категориясының мәнін анықтауға арналған әртүрлі тәсілдерді талдай келе, оның бірыңғай белгіленген тұжырымдамасын жасау мүмкін еместігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл халықтың өмір сүру сапасын және оның әртүрлі аспектілерін қарастыруға арналған көптеген жұмыстардың болуымен расталады.

Бір жағынан, бұл категорияның мәні бойынша адам мен қоғам өмірінің барлық процестерін қамтитын өте кең түсіндірмесі бар. Екінші жағынан, өмір сүру сапасының көрсеткіштері кейде ғылыми дәлелсіз, адамдардың өмірін қамтамасыз ету процестерінің тар бөлігі ғана қосылады.

«Өмір сүру сапасы» термині 1950 жылдардың ортасында пайда болды. Бұл сұрақты зерттеу кезеңі Батыстың жоғары дамыған елдері қоғам дамуының постиндустриалды сатысына көшу кезеңі 1960 жылдармен тұспа тұс келді. Бастапқы кезде өмір сүру сапасы негізінен қоршаған ортаны қорғау, денсаулық сақтау және қалаларды жаңарту мәселелерімен байланысты болды. Кейін бұл проблема қоғамның өмірін қамтамасыз ету тұрғысынан қарастырыла бастады және ол адамзаттың жақын болашақта қол жеткізетін футурологиялық идеалдың ажырамас бөлігі ретінде түсіндіріле бастады.

Өмір сүру сапасы адамдардың материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыру дәрежесін субъективті бағалау ретінде анықталды. Өмір сүру сапасының проблемаларына деген қызығушылықтың өсуі соңғы жылдары үздіксіз экономикалық дағдарысқа және әлемдегі әлеуметтік-экономикалық қайшылықтардың тереңдеуіне байланысты туындады.

Өмір сүру сапасын адам үшін өмірлік маңызды аспектілер, процестер мен құбылыстардың белгілі бір сипаттамаларының жиынтығы ретінде қарастыру керек [3].

Қазіргі экономикалық географиялық сөздікте "өмір сүру сапасы" терминін әлеуметтік-экономикалық категория ретінде анықтайды, ол "өмір сүру деңгейі" ұғымының жалпылануын білдіреді және материалдық тауарлар мен қызметтерді тұтыну деңгейін ғана емес, сонымен бірге рухани қажеттіліктерді қанағаттандыруды, денсаулықты, өмір сүру ұзақтығын, қоршаған ортаны қамтиды.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы өмір сүру сапасын "адамның өмір сүретін мәдениеті мен құндылықтар жүйесі тұрғысынан және олардың мақсаттарына, үміттеріне, стандарттары мен алаңдаушылықтарына байланысты өмірдегі орнын қабылдауы" деп анықтайды. Бұл адамның физикалық денсаулығына, психологиялық жағдайына, жеке сенімдеріне, әлеуметтік қатынастарына және олардың қоршаған ортаға тән ерекшеліктерімен өзара байланысына байланысты тұжырымдаманың кең ауқымы.

Адам географиясының сөздігінде (*Human Geography сөздігі*) "Өмір сүру сапасы" ұғымына адам мен қоғамның жалпы әл-ауқатын бағалау үшін қолданылады деп анықтама берілген. Бұл дереккөздегі өмір сүру сапасы негізінен халықтың табысына негізделген өмір сүру деңгейі ұғымымен бөлінеді. Өмір сүру деңгейін анықтайтын стандартты көрсеткіштерден басқа, өмір сүру сапасының көрсеткіші тек байлық пен жұмыспен қамтылуды ғана емес, сонымен қатар қоршаған ортаның жай-күйін, халықтың физикалық

және психикалық денсаулығын, білім беру жүйесін, демалу мен бос уақытты ұйымдастыруды, сондай-ақ әлеуметтік тиістілікті қамтиды [4].

Қазіргі уақытта халықтың өмір сүру сапасы, сондай-ақ оны бағалау және өлшеу мәселелері мемлекет және өңірлік деңгейде де, мұқият, жүйелі зерттеуді қажет ететін үнемі дамуды қажет ететін процесс болып қала береді.

Халықтың өмір сүру деңгейі мен сапасына арналған көптеген зерттеулерге қарамастан, бұл мәселенің тұжырымдамалық негіздері, экономикалық категория ретіндегі өмір сүру деңгейі мен сапасын зерттеу элементтері, формалары, функциялары проблема болып қала береді. Осыған байланысты халықтың өмір сүру сапасын одан әрі зерттеу қажеттілігі туындайды.

Зерттеу нәтижелері

Конституцияда еліміз демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет, және оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары екені айқындалған. Осы орайда, мемлекеттің әлеуметтік саясатының негізгі міндеті және оның тиімділігінің басты өлшемі халықтың өмір сүру сапасын ұдайы арттыру болып табылады.

Президенттің Жолдауларына сәйкес, еліміздегі мемлекеттік және өңірлік саясаттың басты басымдықтары адами капиталды дамыту және халықтың өмір сүру сапасын арттыру болып қала береді. Осы мақсатта іске асырылып жатқан Үкімет бағдарламалары, өңірлердің даму жоспарлары ең алдымен, жұмыспен қамтуды сақтауға және табыс деңгейін арттыруға, халықтың неғұрлым осал санаттарын әлеуметтік қорғауға бағытталған.

Ақтөбе облысы Европа және Азия тоғысында географиялық тиімді жерде орналасқан. Облыс аумағы 300,6 мың м² аумақты алып жатыр, бұл ел аумағының 11% құрайды. Облыс Қазақстанның 6 облысымен, солтүстігінде Ресеймен, оңтүстігінде Өзбекстанмен шектеседі. 2021 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Ақтөбе облысының халқы 893,6 мың адамды құрайды.

Әкімшілік-аумақтық құрылымы бойынша өңір 12 ауданға, 135 ауылдық округке бөлінген. Облыс аумағында 8 қала орналасқан, оның ішінде: 1 облыстық маңызы бар қала – Ақтөбе, 6 аудандық маңызы бар қала (*Алға, Жем, Қандыағаш, Темір, Шалқар, Ембі*), 1 моноқала – Хромтау, сондай-ақ 315 ауылдық елді мекен бар.

Ақтөбе облысы – Қазақстанның негізгі мұнай өндіруші және тау-кен өндіру орталықтарының бірі. Өңір халықаралық көлік теміржолдары мен автомобиль дәліздерінің қиылысында орналасқан және жоғары транзиттік әлеуетке ие [5].

CSI стратегиялық бастамалар орталығы 2020ж. IV тоқсанындағы Қазақстан өңірлерінің рейтингін жариялады. Рейтингтің негізгі мақсаты жергілікті атқарушы органдардың әлеуметтік-экономикалық саладағы қызметіне объективті бағалау жүргізу болып табылады. 20 көрсеткіші бар 5 бөлімнен тұратын рейтингте Ақтөбе облысы 2-орында орналасқан [6].

Халықты қоныстандыру, инфрақұрылымды орналастыру, аумақтарды тиімді пайдаланудың өзге де аспектілері бөлігінде елдің дамуының ұзақ мерзімді пайымын айқындайтын және өңірлік саясатты іске асырудың құралы болып табылатын Өңірлік даму бағдарламасы (*Ақтөбе облысының аумағын дамыту бағдарламасы*) облыс деңгейінде бекітіліп, іске асырылып келеді. Бұл бағдарламаға ҚР Үкіметінің 2018 жылғы 16 қарашадағы қаулысымен «Мемлекеттік бағдарлама» мәртебесі берілді.

Ақтөбе облысының аумағын дамытудың бағдарламасының алғашқы 2016-2020 жылдарға арналған кезеңі аяқталып, бүгінде 2021-2025 жылдарға арналған кезеңі басталды. Бұл бағдарламада 3 бағыттан тұратын 13 мақсат айқындалған. Бағдарламаның негізгі бағыты ретінде Халықтың өмір сүру сапасы мен әл-ауқатын жақсарту бойынша келесідей 4 бағыт қарастырылған:

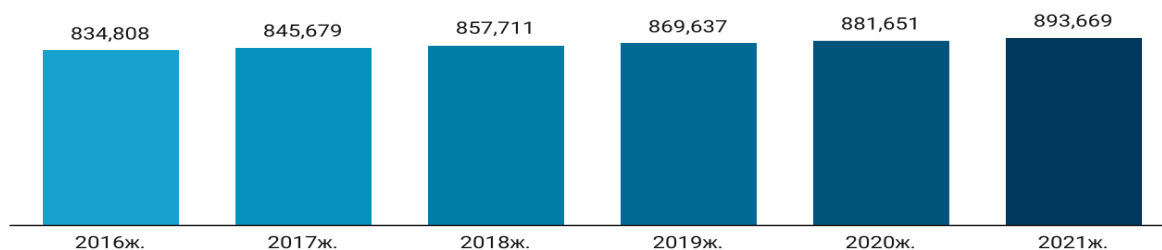

1. Халықты жұмыспен қамтамасыз ету;
2. Халық денсаулығын жақсарту;
3. Білім берудің қолжетімділігі мен сапасын арттыру;
4. Тұрғындарды облыстың мәдени өміріне белсенді тарту;

Сондай-ақ, ҚР Президентінің 2018 жылғы 5 қазандағы Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» шеңберінде табысты және тұрмыс сапасын арттыру арқылы қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуін қамтамасыз ету міндеті қойылды [7].

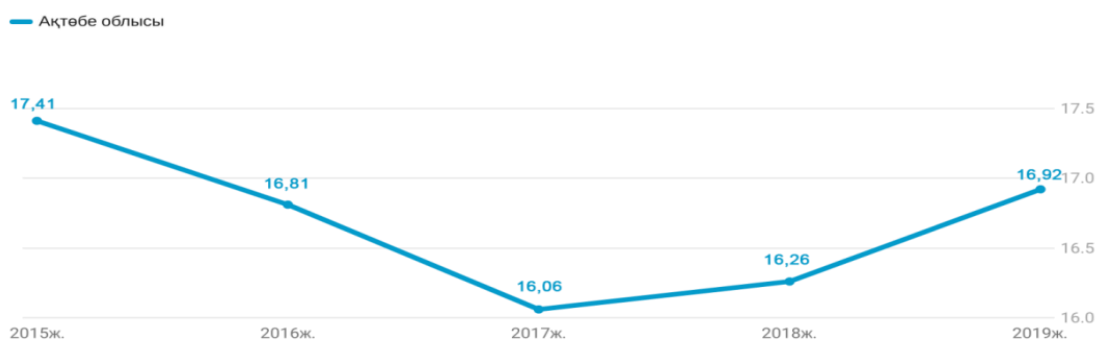
Халық – жан-жақты зерттеу объектісі, өйткені ол өндірістік әлеуеттің тікелей қатысушысы және оның нәтижелерін тұтынушы болып табылады. Кез-келген өңірдің халқы құрамы жағынан өте гетерогенді және уақыт өте келе өзгермелі, сондықтан халықтың даму заңдылықтары, оның құрамының өзгеруі және басқа да көптеген сипаттамалары нақты тарихи жағдайларды ескере отырып зерттелуі керек [8].

Ақтөбе облысы халқының саны 2021 ж. басында 2016 жылмен салыстырғанда 7,1%-ға ұлғайып, 893,7 мың адамды құрады. Яғни өңірде халықтың өсуі баяу, бірақ тұрақты өсім байқалады [9] (1-сурет).

1-сурет. Ақтөбе облысы халқы санының динамикасы /мың адам/
(stat.gov.kz деректері негізінде авторлармен құрастырылған) [9]

Өңірде бүгінде орташа өмір сүру ұзақтығы бес жыл бұрынғы көрсеткішпен салыстырғанда 72,33 жастан 73,58 жасқа өскенімен халықтың табиғи өсімінің 1000 адамға шаққандағы коэффициенті 17,41-ден 16,92-ге дейін түскен [9] (2-сурет).

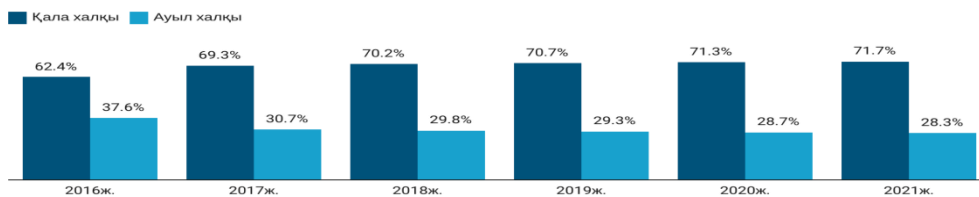

2-сурет. Ақтөбе облысы халқының табиғи өсімі көрсеткішін 1 000 адамға шаққанда
(stat.gov.kz деректері негізінде авторлармен құрастырылған) [9]

Бүгінде облыста урбанизация процессі жоғары қарқынмен дамып келе жатыр. Яғни, көптеген экономикалық белсенді азаматтар ірі қалаларда жұмыс іздеп ауылдан кетуде. Нәтижесінде шағын елді мекендерде халық едәуір қартайып, онда еңбекке қабілетті

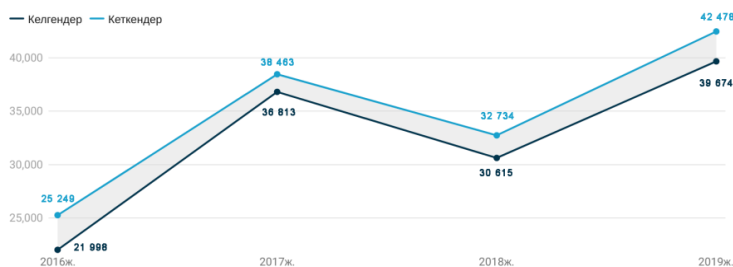
азаматтар саны азаюда. 2021 жылдың басында облыста қала халқының үлесі – 71,7% құраса, бұл көрсеткіш 2016 жылмен салыстырғанда 9,3%-ға өсіп отыр, тейісінше бұл кезеңде ауыл халқы 37,6%-дан 28,3%-ға дейін азайып отыр [9] (3-сурет).

3-сурет. Ақтөбе облысы халқы санының ауыл/қала үлесіндегі динамикасы (%) (stat.gov.kz деректері негізінде авторлармен құрастырылған) [9]

Еңбек ресурстарын тиімді бөлу, өңірлік еңбек нарығында ауытқуларды жою мақсатында өңірлерді дамытудың стратегиялық міндеттерін ескере отырып көші-қон процестерін мемлекеттік реттеу қажет. Көші-қон саясатымен бірге өңірлік саясатты тиімді жүзеге асыру қажет, өйткені елде көші-қон процестерінің қалыпты таралуына өңірлік дамуда ерекшеліктерді жоюға, халықтың өмір сүру деңгейін реттеуге жәрдемдеседі.

Ақтөбе облысына 2019 жылы көшіп келгендердің санын 2016 жылмен салыстырғанда 1,8 есеге, көшіп кеткендердің саны 1,7 есеге өсіп отыр. Есепті кезеңде миграциялық сальдонның азайғанымен, теріс нәтижеде қалып отыр [9] (4-сурет).

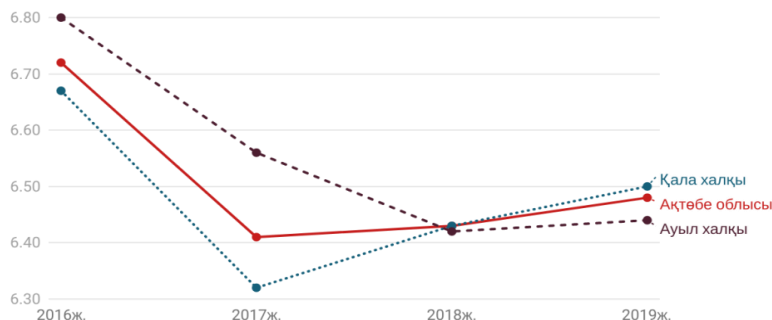

4-сурет. Халықтың көші-қоны /мың адам/ (stat.gov.kz деректері негізінде авторлармен құрастырылған) [9]

Өмір сүру сапасын сипаттайтын негізгі аспектілердің бірі – бұл тұрғылықты жердегі экологиялық жағдай. Ауа – денсаулық сақтаудың маңызды құрамдас бөлігі. Адам денсаулығы, физикалық даму деңгейі, репродуктивті қабілеттер, ауруларға бейімділігі, өмір сүру ұзақтығы және халықтың өмір сүру сапасы көбінесе ауаның сапасына байланысты.

Халықтың денсаулық жағдайы, қоғамның әлеуметтік әл-ауқатының көрсеткіші ретінде, елдегі денсаулық сақтау мен әлеуметтік қамсыздандыру жүйесінің деңгейі мен ресурстарына ғана емес, бірқатар басқа факторларға байланысты: салауатты өмір салты, қоршаған ортаны және адамдардың өмір сүру жағдайларын қорғау және т.б.

Өңірде 1000 адамға шаққанда өлгендердің саны 2019 жылы (6,72) 2016 жылмен (6,48) салыстырғанда біршама азайғаны байқалады. Дегенмен, 2017 жылдан бастап көрсеткіш салыстырмалы түрде өсіп келеді [10] (5-сурет).

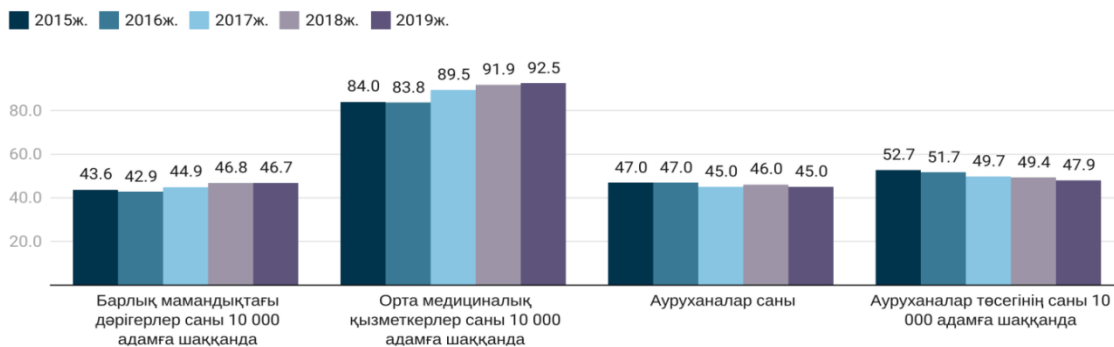
5-Сурет. 1 000 адамға шаққанда өлгендер саны (Ақтөбе облысы денсаулық сақтау басқармасының деректері негізінде авторлармен құрастырылған) [10]

Облыста адам өлімінің негізгі себептері ретінде қан айналымы жүйесі аурулары, тыныс алу және ас қорыту органдары аурулары қарастыруға болады. Аталған ауру түрлері ішінен қан айналымы жүйесі ауруларының көрсеткіштері жыл санап едәуір түсіп келсе, қалған ауру түрлерінің көрсеткіштері салыстырмалы түрде баяу түсіп келеді [10] (6-сурет).

6-Сурет. Өлім себептерінің негізгі жіктеліміне қарай өлгендер саны 100 000 адамға шаққанда (Ақтөбе облысы денсаулық сақтау басқармасының деректері негізінде авторлармен құрастырылған) [10]

Облыста 2015-2019 жылдар аралығында халыққа медициналық қызмет көрсететін ауруханалардың санында айтарлықтай өзгеріс болмағанымен ондағы төсектер санының азаюы байқалады. Орта есеппен бір ауруханаға 17-19 мың тұрғыннан келеді. Аталмыш кезеңде халыққа медициналық қызмет көрсететін кадрлардың саны да тұрақты өсіп келеді. Мәселен, облыста 10 000 адамға шаққанда барлық мамандықтағы дәрігерлер саны 43,6-дан 46,7-ге, ал орта медициналық қызметкерлердің саны 84-тен 92,5-ке өсіп отыр [10] (7-сурет).

7-Сурет. Денсаулық сақтауды дамытудың негізгі көрсеткіштері (Ақтөбе облысы денсаулық сақтау басқармасының деректері негізінде авторлармен құрастырылған) [10]

ҚР мемлекеттік саясатының басты стратегиялық басымдықтарының бірі білім мен ғылымды дамыту болып табылады, оларға экономикалық, әлеуметтік және мәдени прогрестің қарқыны, сондай-ақ алдағы жылдардағы қазақстандық ұлттың бәсекеге қабілеттілік деңгейі шешуші дәрежеде тәуелді болады. «Әлемдік шаруашылық байланыстарына белсене кіріккен барлық осы заманғы бақуатты мемлекеттер "парасатты экономикаға" сүйенген болатын. Ал ондай экономика жасақтау үшін, ең алдымен, өз қарауымыздағы адами капиталымызды дамытқанымыз жөн.», - деп Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» халыққа жолдауында тоқталған болатын [11].

Осы орайда, адам әлеуетінің жаңа сапасының қалыптасуының тағы бір маңызды көрсеткіші – ел тұрғындарының білімі.

Қазақстандағы білім беру жүйесін реформалаудың өзектілігі қазіргі қоғамда еңбек бөлінісінде шешуші рөл атқаратын білімді қалыптастыру мен берудің әлеуметтік функциясының маңыздылығымен байланысты. Бүгінгі таңда Қазақстанда білім берудің үш негізгі деңгейі бар: мектепке дейінгі, орта және жоғары (8,9-суреттер).

8-Сурет. Білім берудің негізгі көрсеткіштері (Ақтөбе облысы білім басқармасының деректері негізінде авторлармен құрастырылған) [10]

9-Сурет. Білім берудің негізгі көрсеткіштері
(Ақтөбе облысы білім басқармасының деректері негізінде авторлармен құрастырылған) [10]

2020 ж. облыста 28,3 мың контингенті бар 386 мемлекеттік мектепке дейінгі ұйым жұмыс жасады. Демографиялық көрсеткіштердің жақсарғанына қарамастан 2015 жылмен салыстырғанда контингент саны 10,2 мыңға, ал ұйымдар 109-ға азайып отыр [12].

Сондай-ақ, облыста білім беру қызметін жүзеге асыратын мектептер саны 2015 жылмен салыстырғанда 28 мектепке азайғанына қарамастан, бұл кезеңде ондағы оқушылар саны 33,9 мыңға көбейіп отыр.

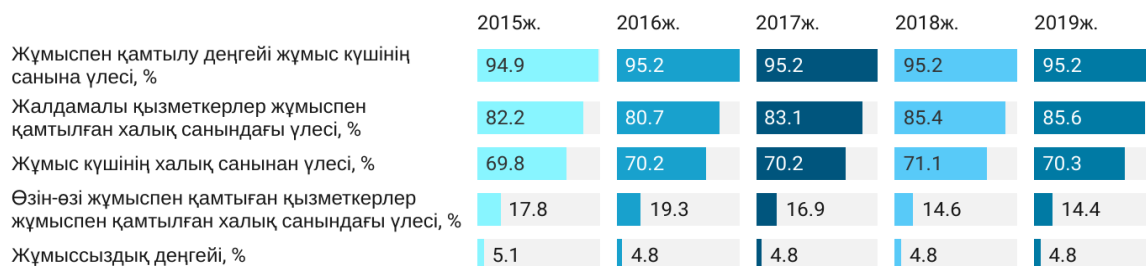
Облыста техникалық және кәсіптік білім беру жүйесінде 43 колледж қызмет жасаса, оның 25-і мемлекеттік меншікте. Соңғы алты жылда мемлекеттік колледждегі контингент саны 14-15 мың студент деңгейінде сақталып тұр [12].

Өңірде соңғы жылдары жоғары білімді мамандар даярлайтын 6 ЖОО қызмет жасайды. Оның 2-і жекеменшік формада болса, қалған 4-і мемлекет меншігіндегі ЖОО. Облыста соңғы алты жылда мемлекеттік ЖОО білім алатын студенттер саны 36%-ға өсіп, бүгінде 20 мың студентті құрап отыр [13].

Өңірде 2016-2019 жылдар арлығында жұмыссыздық 4,8% деңгейінде тұрақтылығы байқалады. Облыста 2019 жылы 2015 жылмен салыстырғанда жұмыс күші 2,5%-ға артып отыр. Жұмыспен қамтылған халықтың ішінде жалдамалы қызметкерлердің үлесі жылдан жылға артып, тиісінше өзін-өзі жұмыспен қамтыған қызметкерлердің үлесі кеміп келеді. Бұл көрсеткіш 2019 жылы сәйкесінше 85,6% мен 14,4% құрады [9] (10,11-суреттер).

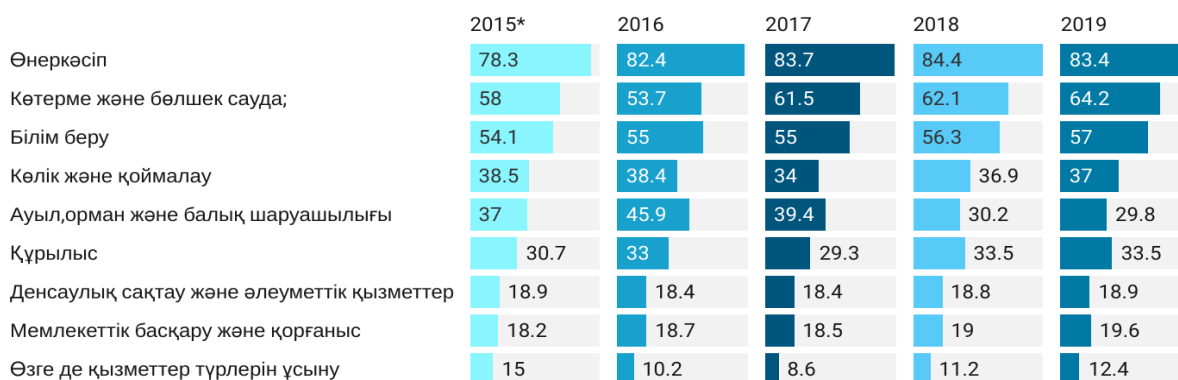

10-Сурет. Еңбек нарығының негізгі индикаторлары
(stat.gov.kz деректері негізінде авторлармен құрастырылған) [9]

11-Сурет. Еңбек нарығының негізгі индикаторлары (%)
(stat.gov.kz деректері негізінде авторлармен құрастырылған) [9]

Өңірдегі жұмыспен қамтылған халықтың қызметі бойынша басым салаларды қарастыратын болсақ: 20%-ы өнеркәсіпте, 15,4%-ы сауда саласында, 13,74%-ы білім беру саласында, 8,84%-ы көлік саласында, 8%-ы құрылыс саласында еңбек етеді [9] (12-сурет).

12-Сурет. Экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыспен қамтылған халық /мың адам/ (stat.gov.kz деректері негізінде авторлармен құрастырылған) [9]

Жұмыссыз халықтың білімі бойынша үлесі жағынан 48,6%-ның білімі орта кәсіптік, 30,3%-ның білімі жоғары, 16,8%-нің білімі жалпы орта. Осындай реттілік есепті кезеңдегі тенденция ретінде қалыптасып отыр [9] (13-сурет).

13-Сурет. Жұмыссыз халықтың білімі бойынша саны /мың адам/ (stat.gov.kz деректері негізінде авторлармен құрастырылған) [9]

Қорытынды

Осы мақалада "өмір сапасы" мәнін халықтың әлеуметтік әл-ауқатының призмасы арқылы ғана емес, сондай-ақ ҚР Президентінің Жолдауларын іске асыру мақсатында қабылданған аймақтық даму бағдарламаларының жоспарланған нәтижелерін ескере отырып, нақты және толық айқындау берілген. Елімізде қолданылатын статистикалық көрсеткіштердің қолданыстағы жүйесін ескере отырып, Ақтөбе облысында халықтың өмір сүру сапасын өлшеудің тиісті көрсеткіштерінің жүйеленген тізбесі құрылды. Өмір сүру сапасы саласындағы қолданыстағы халықаралық зерттеулерді талдау қазіргі уақытта қолда бар ішкі статистикалық көрсеткіштер елімізде өмір сүру сапасын толық өлшеу үшін жеткілікті екенін көрсетеді.

Осы жұмыс шеңберінде соңғы 5-6 жыл шегінде Ақтөбе облысы халқының өмір сүру сапасын бағалау жүзеге асырылды. Жылдар тұрғысынан өмір сапасының көрсеткіштерін салыстыру аймақтық деңгейде негізгі әлеуметтік мәселелердің динамикалық көрінісін алуға мүмкіндік береді.

Өмір сүру сапасын арттыру бүгінгі күні өңірдің басты әлеуметтік-экономикалық проблемаларының бірі болып табылады. Оны шешудің тиімділігі Ақтөбе облысының әлеуетіне байланысты. Халықтың өмір сүру сапасын арттыру – мемлекетіміздің бірінші кезектегі міндеті. Бұл міндетті орындау еліміздің өркендеуі мен дамуына ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТ

[1] «Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарының күші жойылды деп тану туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 15 ақпандағы №636 жарлығы [Электронды ресурс] - Қолдану режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000636>

[2] Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс - қимыл кезеңі» Қазақстан халқына жолдауы [Электронды ресурс] - Қолдану режимі: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek

[3] Ускова Т.В. Социально-экономические проблемы локальных территорий: монография // Н.В.Ворошилов, Е.А.Гутникова, С.А.Кожевников – Вологда: ИСЭРТ РАН, 2013 – 67 б.

[4] D.Gregory, R.Johnston & G.Pratt., *Quality of Life. Dictionary of Human Geography* (5th ed.). Oxford: Wiley-Blackwell. June 2009 - 36 б.

[5] Ақтөбе облысының 2021-2025 жылдарға арналған даму бағдарламасы [Электронды ресурс] - Қолдану режимі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/aktobe-ekonomika/documents/details/120061?lang=kk>

[6] Худайбергенов О., Есдаулетов А. Қазақстан өңірлерінің рейтингі, топ - 7 IV тоқсан 2020 жыл / CSI стратегиялық бастамалар орталығы [Электронды ресурс] - Қолдану режимі: <http://kz.csi.kz/page20540427.html>

[7] Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 5 қазандағы «Қазақстандықтардың әл - ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» Қазақстан халқына жолдауы [Электронды ресурс] - Қолдану режимі: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nanazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-5-kazan

[8] Подольная Н.Н. Демография и статистика населения: учеб. пособие // Бикеева М.В., Катыхин А.В. – РФ, Саранск, 2015 – 42 б.

[9] Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросы [Электронды ресурс] - Қолдану режимі: <https://stat.gov.kz/>

[10] Ақтөбе облысының денсаулық сақтау басқармасы [Электронды ресурс] - Қолдану режимі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/aktobe-densaulyk?lang=kk>

[11] Қазақстан Республикасы Президентінің 2007 жылғы 28 ақпандағы «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» Қазақстан халқына жолдауы [Электронды ресурс] - Қолдану режимі: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakhstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevtyyn-kazakistan-halkyna-zholdauy-2007-zhylgy-28-akpan

[12] Ақтөбе облысының білім басқармасы [Электронды ресурс] - Қолдану режимі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/aktobe-bilim?lang=kk>

[13] Ақтөбе облысының жастар саясаты мәселелері басқармасы [Электронды ресурс] - Қолдану режимі: <https://www.gov.kz/memleket/entities/aktobe-zhastar?lang=kk>

REFERENCE

[1] «Qazaqstan Respyblikasynyń 2025 jylǵa deingi Ulttyq damy josparyn bekity jáne Qazaqstan Respyblikasy Prezidentiniń keibir jarlyqtarynyń kúshi joilydy dep tany týraly» Qazaqstan Respyblikasy Prezidentiniń 2018 jylǵy 15 aqpanǵaǵy №636 jarlyǵy [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated February 15, 2018 №636 "On approval of the National Development Plan of the Republic of Kazakhstan until 2025 and repeal of some decrees of the President of the Republic of Kazakhstan"] Retrieved from: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1800000636> [in Kazakh].

[2] Memleket basshysy Qasym-Jomart Toqaevtyń 2020 jylǵy 1 qyrkúektegi «Jańa jaǵdaıǵaǵy Qazaqstan: is - qumyl kezeńi» Qazaqstan halqyna joldaıy [Address of the President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Zhomart Tokayev to the People of Kazakhstan "Kazakhstan in the New Situation: Action Stage" of September 1, 2020] Retrieved from: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevtyyn-kazakistan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek [in Kazakh].

[3] Uskova T.V., N.V.Voroshilov, E.A.Gutnikova & S.A.Kozhevnikov (2013). Social'no-jekonomicheskie problemy lokal'nyh territorij [Socio-economic problems of local territories]. – Vologda: ISJeRT RAN [in Russian]

[4] D.Gregory, R.Johnston & G.Pratt. (June 2009) Quality of Life. Dictionary of Human Geography (5th ed.). Oxford: Wiley-Blackwell. [in English]

[5] Aqtóbe oblysynyń 2021-2025 jyldarǵa arnalǵan damy baǵdarlamasy [Development program of Aktobe region for 2021-2025] Retrieved from: <https://www.gov.kz/memleket/entities/aktobe-ekonomika/documents/details/120061?lang=kk> [in Kazakh].

[6] Hýdaıbergenov O., Esdaıletov A. Qazaqstan óńirleriniń reitingi, top - 7 IV toqsan 2020 jyl / CSI strategialyq bastamalar ortalyǵy [Rating of regions of Kazakhstan, top-7 IV quarter of 2020 / CSI Center for Strategic Initiatives] Retrieved from: <http://kz.csi.kz/page20540427.html> [in Kazakh].

[7] Qazaqstan Respyblikasy Prezidentiniń 2018 jylǵy 5 qazandaǵy «Qazaqstandyqtardyń ál - aıǵatynyń ósýi: tabys pen turmys sapasyn arttyrý» Qazaqstan halqyna joldaıy [Address of the president of the Republic of Kazakhstan to the people of Kazakhstan dated October 5, 2018 "Increasing the welfare of Kazakhstanis: increasing income and quality of life"] Retrieved from: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nanazar-baevtyyn-kazakistan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-5-kazan [in Kazakh]

[8] Podol'naja N.N., Bikeeva M.V. & Katyn' A.V. (2015). Demografija i statistika naselenija [Demography and population statistics] RF, Saransk [in Russian].

[9] *Qazaqstan Respyblikasy Strategualyq josparlaý jáne reformalar agenttigi Ultyq statistika býrosy [National Bureau of statistics of the agency of the Republic of Kazakhstan for Strategic Planning and reform]* Retrieved from: <https://stat.gov.kz/> [in Kazakh].

[10] *Aqtóbe oblysynyń densaýlyq saqtaý basqarmasy [Health Department of Aktobe region]* Retrieved from: <https://www.gov.kz/memleket/entities/aktobe-densaulyk?lang=kk> [in Kazakh]

[11] *Qazaqstan Respyblikasy Prezidentiniń 2007 jylǵy 28 aqpandaǵy «Jańa álemdegi jańa Qazaqstan» Qazaqstan halqyna joldaýy [Address of the president of the Republic of Kazakhstan to the people of Kazakhstan "New Kazakhstan in a new world"]* Retrieved from: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-nenazarbaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauly-2007-zhylgy-28-akpan [in Kazakh].

[12] *Aqtóbe oblysynyń bilim basqarmasy [Department of education of Aktobe region]* Retrieved from: <https://www.gov.kz/memleket/entities/aktobe-bilim?lang=kk> [in Kazakh].

[13] *Aqtóbe oblysynyń jastar saiasaty máseleleri basqarmasy [Department of youth policy of Aktobe region]* Retrieved from: <https://www.gov.kz/memleket/entities/aktobe-zhastar?lang=kk> [in Kazakh].